

„Utólag gondolom”

BESZÉLGETÉS BENES JÓZSEF FESTŐVEL

*Számos tartalmas, anekdotákban, műhelytitkokban gazdag személyes beszélgetés tanulsága volt a gondolat, hogy érdemes lenne számot adni Benes József egyedi, önmagára záruló festői életművének nem kevésbé izgalmas s az ellentmondásosságokat más formában őrző ellenpontjáról, a szavakban körvonalazható életrajzi, személyes vonatkozásokról. Mivel azonban ezek továbbra is a jelentős munkásság miatt tarthatnak számot általános érdeklődésre, kézenfekvőnek tűnt, hogy az interjú képekhez kapcsolódva haladjon előre. Néhány, az interneten hozzáférhető, korai képpel érkeztem a találkozóra. **

Örülök, hogy láthatom, mert ezt a képemet már rég elfelejtettem. (*Szakadékos part*, é.n., pasztell) Én a tájat most, meg azelőtt is sokkal leegyszerűsítettebben fogalmazom meg, legyen az a Tisza vagy a Pannon-síkság. A Tisza-partnál én kimondottan a partra koncentráltam, Zentánál is, ott szerettem meg a Tiszát. A part kimosott rétegeit szerettem figyelni meg ábrázolni, a sár, a sárga föld, a fekete, a humusz meg a mindenféle rétegek érdekesek voltak számomra, és ezt próbáltam a képeimben is megcsinálni.

Ez is érdekes. (*Szakadékos part*, 1963., olaj, vászon) Igen, ősszel meg télen szerettem csinálni ezeket, mert akkor nem zavar a növényzet. Mindannak ellenére, hogy imádom a természetet, nyáron nagyon élvezem a tanyánk melletti kiserdőnél a fák lombjait, a zöld leveleket, de festeni nem. Nekem a zöld problematikus, ami a színeket illeti a képen. Jobban szerettem, meg szeretem ma is a sárgás, barnás, okkeros színeket. Meg a csupaszi Tisza-partot. Ha van is növényzet, én azt kihagyom, persze. Tehát az egész kép arról szól, hogy kicsi vázlatot készítek, meg beleírom az észrevételeimet, de nem a helyszínen csinálom. Visszajövök a Tisza-partról, akkor még az élmények bennem vannak, inspirálnak, és akkor jön a kreativitás. Egy festmény nem létezhet anélkül. Nem a természetet utánozzuk – én legalábbis az ellen vagyok –, hanem egyszerűen alkotni kell, valamit létrehozni: egy festményt létrehozni. De ezt fejből nem akarom, meg nem is tudnám csinálni. Sokszor a fantáziára szükség van, de a belső érzelmek azok, amik... Mi köt engem oda? Párizsban jöttem rá, hogy ott nem tudok dolgozni, nem tudok mit festeni. Próbáltam a padlásszoba ablakából a tetőket festeni. Az fogott meg valamennyire, de mégse ment. Annyira hiányzott a Tisza meg a pannon táj – úgy érzem, a gyökereim itt vannak. Lehet, hogy 10 év múlva bejött volna, de én azt nem akartam megvárni. Mikor elköltöztem Jugoszláviából, Magyarországra is azért jöttem, mert az itteni vidékek hasonlítanak leginkább a szülőföldemre.

Na, erre sem emlékeztem. (*A Tisza télen*, 1962., olaj, vászon) Ezek a havas részletek, gyér növényzettel, ami talán most így hirtelen szögekre emlékeztet – érdekes.

Akár a sejt mikroszkopikus képét is megidézheti az egész, a részletek közt meg, aki fogékony rá, koponyát is képes kivenni.

* A tárgyalt képek a Vajdasági Magyar Digitális Adattár Képzőművészeti tárának honlapján találhatóak. (adattar.vmmi.org)

De én, ha a véleményemet kérdezik, én azt mondanám, hogy ez egy festmény. Nem tájkép. Az inspirációm se érdekes. Ne keressük, hol vannak a fák meg a kisnyúl. Ahogy egy rajzfilmnél sem keressük a valósággal való összehasonlíthatóságot. Mondjuk, egy kisegér elkezd hegedülni: abszurd, lehetetlen. A nézők nem csodálkoznak ezeken a lehetetlen dolgokon, hogy mit ábrázolhatnak. Például az egyik rajzolt figura kettévál, majd újra egyesül, továbbfut. Mégis élvezi a legtöbb néző, az is, aki nem ért a képzőművészethez, élvezi. Szerintem azért, mert a rajzfilmnek nincs nagy hagyománya, mindössze talán 100 éves. Nincs múltja, nincs mivel összehasonlíthatni. A mai festészet, szobrászat, kortárs művészet: nagy a múltja, évezredekre megy vissza. A barlanglakóknak a munkáit még ma is tudjuk szemlélni, felfedezni. De jöttek a – ahogy tanultuk – a görögök: az ábrázolás egy ilyen naturalista ábrázolássá vált. Sajnos, mondom én, a természetet, az anatómiát nagyon akarták utánozni, aztán a reneszánszban jött a boncolás, hogy minél tökéletesebben tudjanak ábrázolni. Az a művészet örült hatással van a mai emberre is, és így mindig van mihez hasonlíthatni. Nézik az én kiállításomat vagy egy modern képzőművészeti kiállítást, és azt mondják: „Haj, a Leonardo, hogy meg tudta festeni, a mai meg hol van attól. A Michelangelóhoz képest miket összehandabandázik a modern szobrász.” Előítélet – nem tud elszakadni a múlttól az ember. Az iskolázott emberről beszélek, mert talán a nem iskolázott könnyebben felfogja a modern művészeteket is. A rajzfilmekről beszéltem, ugye. Nincs múltja, elfogadja a legtöbb ember, hogy a valósághoz semmi köze a rajzfilmművészetnek. A hagyományos művészeti ágaknál meg követelik a nézők, hogy ábrázoljon valamit. De úgy kell nézni a képet, hogy az kép. Az nem ló, nem gémeskút, hanem festmény. Vagy mint a zenében: a legtöbb ember elfogadja, hogy az érzelmekre hat, nem a természet hangjainak a visszaadásáról szól. Tudjuk, hogyan hat a halláson keresztül az érzelmeinkre, elfogadjuk vagy nem fogadjuk el Bachot vagy Bartókot, és nem követeljük a természet hangjainak a visszaadását.

Na, ez egy érdekes portré. (*Fej*, 1962., tus) Tussal készült. Zöld tus és fekete tus – ahogy látom, de már elfelejtettem.

Nagyon izgalmas, ahogy megfolyt benne a festék.

Igen, azt szoktam csinálni, hogy benedvesítem a papírt. Enyhe nedvesség, akvarellpapír. Benedvesítem, de nem nagyon, csak éppen egy szivaccsal áttörölöm. Nem jó akvarellal száraz papírra dolgozni. Az a kicsi nedvesség ad neki egy olyan finom megfolyást, ami a merev vonalat teljesen lággyá teszi. Itt látunk ilyen elmosódott vonalakat.

De az az érdekes, hogy egy figuránál, portrénál is alkalmazza ezt. Miért nem baj egy figuránál, hogy megfolyik? Mert nyilván egy tájképnél azt mondja az ember: a táj olyan.

Pláne egy Tisza-part, a vízzel: ott ez a valóság. A víznél, a visszatükröződéseknel a színek mindig mintha megúsznának. Lágyabbá válnak. Egy figuránál nem. De megint, ugye – ez nehéz. Nem szeretek a képeimről beszélni, nem szívesen. Szavakba önteni, amit színnel, vonalakkal, formákkal fejez ki az ember, meg aztán, különösen, ha mint én, aki erős érzelmi beleéléssel dolgozom, lehetetlen. Szóval megint csak azt tudom mondani, hogy a kreativitás a fontos. A kényszer, ami bennem van, ki akarom fejezni. Én nem tudok élni ilyen munka nélkül.

Igen, de egy ilyen megnedvesített papírral a munka már mindjárt nem csak a kreativitás függvénye.

Na, igen, ezt nevezem én... Olajfestéssel is, ha dolgozom, mindig lehet látni az elmosódott festék nyomait. Itt sok a véletlen, de ellenőrzött véletlenekről lehet beszélni. Én sem tudnám el-

vezni, ha nem lennének véletlenszerűségek a dologban. De azt én igyekszem kontroll alatt tartani, a másik meg az, hogy a papírt is én nedvesíttem be, és a megfelelő nedvességet alakítom ki. Arra számítva, hogy itt jönnek majd a véletlenek. Van, aki nem nedvesíti be a papírt.

Vagy utólag.

Vagy utólag. Mindenki máshogy csinálja, de a mesterséget tudni kell. Én a Képzőművészeti Akadémiát Belgrádban végeztem, és a tanárom Nedeljko Gvozdenović volt, aki Münchenben végzett, de nem volt végtelenül szigorú. A magyarok többen Münchenben vagy arrafelé végezték az iskoláikat. A szerbek meg már akkor a franciák felé orientálódtak. A Gvozdenović-ről meg meglepő volt, később tudtam meg, hogy ő is Münchenben végzett. A festményein ezt nem lehetett annyira látni, de annyiban nyomott hagyott nála, hogy nagyon precíz volt. Mikor korrigálni jött hozzánk, akkor kesztyűben jött, fehér sál, fekete félcilinder, amit mindig levett, mikor belépett. A már akkor egzisztencialista Dado volt mellettem az állványával. Hetekig nem mosakodott, nem cserélt alsóneműt, büzlött rendesen, nagy szakállal, nagy hajjal, rossz cipőkben járt. Na, hozzá nem mert menni, a közelébe se. Nem ítélte el, nem zavarta ki, de távolságból korrigált vagy nem is korrigált neki. De ez nem jellemző a szerbekre.

Azt akarta mondani, hogy sokat köszönhet az ő precizitásának?

Nem, hanem hogy rám nagyobb hatással voltak az évfolyamtársak. Én szabadkai gyerekként ebből a világból nem tudtam sokat. Dado montenegrói volt, crnogorac. Egy másik világból jött. A tanára Párizsban végzett. Ez a szellemiség ott jobban hatott, mint Szabadkán, ahol az Osztrák-Magyar Monarchia kultúrája érvényesült. Én Oláh Sándort ismertem, igaz, nagyon öreg volt már akkor. Nagyon precíz, sok képet eladott, megrendelésre dolgozott: majdnem fényképszerűen másolta a természetet. Én csak később, utólag tudtam meg, mekkora dolog volt, hogy elsőre felvettek az akadémiára. A Dado, a Tošković nyugőzött le, ők emelkedtek ki legjobban a többiek közül, de az is érdekes, hogy nem a szlovénnel, nem a szerbvel barátkoztam, hanem a montenegróival. Utólag gondolom, hogy mert ők álltak közel hozzám. Ezek a montenegrói gyerekek művészeti középiskolát végeztek Herceg Noviban. Én heti egy órában tanultam, ezek meg, mit tudom én, húsz órában rajzoltak. Szóval meg kellett tanulnunk a szakmát meg még egy csomó mindent, például pedagógiát, ha esetleg nem tudnánk művészként kiteljesedni. De először is meg kellett tanulni az anatómiát, a helyes arányokat, azt, amit a Barcsay is csinált. Mert tudni kell a mesterséget, nagyon tudni kell, hogy azt aztán ne csináld. Ha tudod a dolgokat, akkor tudod, mit kell deformálni. Egyből nem lehet torzításokat csinálni. Vagy: zseni vagy. Mint Rousseau, aki nagyon népszerű volt egy időben, vagy ahogy a szerbeknél és a horvátoknál is felkapottakká váltak a naiv festők. De ezeken látszik a mesterségbeli tudás hiánya. Nem ismerik az anatómiát, de lehet, hogy jobb is – persze, csak az ilyen tehetségeknél.

Ahogy egyébként elnézem az ön figuráit, valóban nagyon jól látszik, hogy a kitalált és első ránézésre egyszerű formáknak van tónusa, mintha, nagyon is valószerű módon, izmok, izomkötegek, életszerű vázszerkezet állna a vonalaik/ fizimiskájuk mögött. De ilyenkor azon is elgondolkozok, hogy hogyan lehetne erről meggyőzni, vagy ezen elgondolkodtatni azokat, akik azt mondják, hogy „ilyet a gyerekek is tud csinálni”. Hogy hogyan lehetne őket rávenni, hogy izlelgessék a látottakat.

Igen, gyakran a képzőművészetekben jártas, az azok iránt érdeklődő látogatók is megfogalmazzák ezt, hogy a gyerekek is képesek ilyesmire. Igen, de az 5-6-7, esetleg 8-9 évesek tud-

nak csak ilyeneket. Mert még nincsenek megfertőzve, belső indulatokból élnek és olyan bátran festenek, például vízfestéssel, olyan szabadon... Én egyszer vállaltam Zentán, hogy általános iskolában tanítok, mert annyira érdekelt a dolog, meg élveztem is a gyerekeknek a munkáit. Adtam témát: cirkusz. „Itt volt vendégszerepelni a cirkusz. Voltatok? Ki látta?” Sattöbbi. Olyan bohócokat, olyan artistákat csináltak, hogy csak ámultam. Mert gátlástalanul dolgoznak.

Mitől voltak jók azok a bohócok?

Hát... Fantasztikusak voltak. Jó, a cirkusz hálás téma volt, de a tájképeknél is: ők, nem törődve azzal, hogy kék az ég, pirosra festették, a fákat lilára, és így tovább. Olyan merész színekkel! De nem tudatosan, hanem a tudat alól jött. Sajnos, mikor már hetedikesek lettek ezek a gyerekek, a legtöbbjük elromlott, és gyakran a tanárok hibáztathatók ezért. Mikor bejön a kamaszkor, 14-15 évesen, a gyerek már a természetet szeretné utánózni, de nem tudja úgy lerajzolni a székét, ahogy az ott áll előtte. Holott a székét is az ember találta ki. Olyan, amilyenek az ember megteremtette – lehetne más formája is. De ő ahhoz a székhez ragaszkodik, amit otthon és az iskolában lát, és mivel nem tudja úgy lerajzolni, elkedvetlenedik és eleget lesz.

Talán épp ők mondják később, hogy „ilyet a gyerekek is”.

A másik, hogy nem kellőképp képzettek. Nagyon kevés az, amit az iskolában a művészetekről megtanulhatnak. Egy óras tantárgynak nincs létjogosultsága. Ennél már jobb volna, ha nem lenne, talán. Legalább 4 óra. Feleségem volt Japánban olyan iskolában, ahol heti 6-8 óra rajz vagy művészeti óra van. Aki így nő fel, máshogy áll a művészetekhez. Vagy a zene. A zenének talán az az előnye, hogy ott elkerülhetetlen a mesterségbeli tudás. Ott igazán nem lehet mondani, hogy ezt a gyerek is tudja. Mert nem tud zongorázni, ha nem tanulta.

Na, jó, de egy kortárs klasszikus vagy egy free jazz esetében azért hasonló lehet a helyzet.

Nem egészen hasonló, mert aki tanult művészeteket, nem biztos, hogy amikor elkezdett hangszeren tanulni, azt játszotta volna, mint tanult fejjel. Szeretem az avantgárd művészetet, magam is kardoskodom a vívmányai mellett, de a szélhámosságot nem, ha ezzel a művészetet is lejáratják. Láttam Pesten, a 70-es években, mikor áttelepültünk, hogy egy zongorista a színpadon nekiállt a zongorába több vödör vizet beleönteni. Most akárki akármit mond, ez nem művészet. Nem tudom elítélni, aki méltatlankodik, és aki szerint, ha ez az avantgárd, akkor az nem művészet.

Belgrádban a tanárain többsége Párizsba járt és oda orientálódtak. A párizsi iskola és a balkán keveredése a montenegrói fiúknál (Dado stb.) vegyítette a francia szabad, expresszionista, szürrealista jegyeket a crnogorai, fekete hegyi mentalitással. Olyan sajátos művészetet hoztak létre, ami végül különbözik az összes többitől. Én is fekete bárány lettem itthon. Nem csatlakoztam a német iskolához. Sok magyar művész hajlamos az utánzásra. De amit meg lehet New Yorkban festeni, vegyük például a hiperrealista irányzatot, azt nincs értelme a Hortobágyon is megfesteni. Más az ottani élet. Az épületektől kezdve, a közlekedésen át a táplálkozásig rengeteg különbség van a kettő között. Elmentem ott egy ilyen kiállításra, és tudtam élvezni, holott nem igazán kedvelem ezt a stílust, de ott csak ámultam és bámultam. De ezt utánózni Szegeden, Makón, Hortobágyon: óriási hiba, melléfogás. Egy nyugati galériának is az lenne az érdekes, ha látná, mi az, ami itt van.

De lehet, hogy az is a festő véleményéhez tartozik, hogy eladhatónak gondolja mindezt itt.

Nem tudom, én csak azt tudom, hogy azért jöttem Magyarországra, mikor elhagytam Jugoszláviát, mert ez az én otthonos közegem, itt tudok rendesen, önállóan alkotni valami újat.

Ez az akvarell itt, az eddigiek közül talán a legjobb. (*Tisza-part*, 1960) Nagyon szerencsésen folytak meg a színek. De fontos, hogy azért összhangban legyen. Ez a kék nem feltétlen harmonizál a többi színnel, de hogy közbeiktatózott egy fekete, már más a helyzet. Ha közvetlen állnának egymás mellett a színek, nem harmonizálnának. Érdekes, hogy a kontúr a túlparton már nem olyan erős. Ilyen az életben a távolság meg a légköri viszonyok hatása. A víz-hatás közben annak ellenére erős, hogy nem kék. Az ég fehérje se a papír fehérje a beszivárgó fekete miatt. Nem is emlékeztem, hogy ennyi akvarellt csináltam.

Nekem ez a lehetetlen perspektíva érdekes. Mikor látunk ilyet, létezik ilyen látószög?

Hát, igen. Így vagyok Chopinnel: hogy a fenébe jut eszébe azokat a hangokat egymás mellé tenni? Odaültetnének a zongorához, én is egymás mellé tehetném őket, de nem tudnám. Alkotni kell. Ha én leülök akvarelllel vagy bármilyen technikával dolgozni, akkor nem gondolok arra, hogy „Jézusom, most két part között valóban lehet látni a túlsó partot? Van ilyen?”. Nincsen. Vagy van. Nem tudom. De nem is érdekel, mert én most – csúnya szó, de – alkotok. És ilyenkor őszintének kell lenni. Ne hazudj.

De mi ebben az őszinteség?

Ha nekiállnék virágos rétet festeni, azt remélve, hogy az jobban eladható. Mesterségbelileg persze lehet, hogy jobb lenne, mint ez. Technikailag. Ha azt csinálom, ami bennem van, az őszinteség. Mivel pedig egy képhez úgy kell közelíteni, hogy én most egy alkotást nézek, és nem azt keresem, hogy hol van itt a szegfű vagy a kismacska vagy a vízen a nyálka, nagyon leegyszerűsítve szeretem a képeket megalkotni, nem agyonkomplikálni, gyötörni. Tudni kell abbahagyni. Ez is érdekes dolog. Mert amikor dolgozok, még nem érzem a kép minőségét, csak arra törekszem, hogy ez legyen az eddigi legjobb. Aztán az idő múlásával majd kialakul.

Sokat segít ebben, ha időnként eltűnnek szem elől a képek.

Jaj, hát igen. Van, hogy ismerősöknél szembesülök egy-egy elfelejtett munkámmal, de volt, hogy egy galériában dolgozó hölgyismerős szólt utólag, hogy az egyik, Zentáról rég eltűnt képem bukkant fel egy árverésen. A vevő adatait nem adhatta ki, de készült katalógus, úgyhogy valahogy azért mégiscsak láthattam újra. Volt egy másik nagyon különös élményem, mégpedig amikor egy magyarországi plébánossal mentünk az Adriára az ő kocsijával. Bezdánnál mentünk át a határon, és azt mondta, hogy beugrik az ottani plébániára. Kapcsolatban volt a két pap egymással, valami pénzváltást intéztek. Azt mondta, mi maradjunk csak a kocsiiban. Egyszer csak jön ki, hogy „Benes, gyere be a plébániára”. Hát, mondom, mi a fenének mennék én a plébániára. Azt mondja, „a Kecskés plébános találkozni akar veled”. Hát jó, bemegyek. A pap megcsókolt, mikor meglátott. „Benes, de jó, hogy itt vagy! Évek óta nézem itt a képeidet, de téged még nem láttalak.” Az egyik szobában 5 darab Benes-kép, legalább 100-szor 70-esek. Figuratívok meg – amit nem nagyon csináltam – üvegre festett képek. De nem úgy, mint a vászonnál, előlről, hanem hátulról, tehát az üveg mögött van a festék. Amit a vásznon utoljára rak fel az ember, mondjuk, portrén az orron, a szemem látható visszatükröződést, azt itt előre kell megfesteni. Szóval furcsa, mert a végén festjük meg a hátteret.

Érdekes ez a csavart, fordított logika. Mert régen olyat is mesélt, hogy a figurák festésekor szokott a képnek háttal állva tükörből ellenőrizni. Persze, ott nem a festés eleve furmányos. Az csak ellenőrzés, de mégis van ennek a fordításnak szerepe.

Ez egy ellenőrzés. Festés közben az ember nemcsak térben, de időben is túl közel van. Ha nagyobb képet festek, odamegyek, odanyomok a festékkal, és visszamegyek pár métert. Ugyanígy kell időben is távolság. Ha tükörbe nézek, a fordítottat látom. Ezt munka közben jó csinálni, vagy mikor már majdnem készen vagyok. Észreveszem a hibákat. Mintha időt nyertem volna. Mert szokatlan. Mintha nem ugyanazt a képet látnám.

De mit vesz észre? Milyen hibára derülhet így fény? Mi lehet hiba? Főleg, ha nem minta után fest, akkor mit véthet el?

Hogy mit véthetek el? Hát, nem tudom, hogy mondjam ezt. Némikor a szabályok hasznosak, de van, amikor károsak. Aki tanulta a festészetet, az tanult anatómiát, ábrázoló geometriát, perspektívaábrázolást, sőt technológiát is, amibe a vászon használata, a vászon, a keret előkészítése, régebben, Leonardóék idejében még a festék előállítás is beletartozott. Na, és ezekkel együtt megtanulja az ember a kompozíciót is. Aztán ott vannak a színek is, a szín-harmónia. Ha mindezt tudom, ismerem az egyensúly feltételeit. A tükörben észreveszem, ha felbomlott az egyensúly.

Azt hittem, hogy a túlzott szabályosságot szeretné elkerülni.

Na, nem is szimmetriát akarok. Az a legegyszerűbb.

Ha már szóba kerültek a figurák: hallottam már önt arról beszélni, hogy ellenérzései vannak az önméltatlansággal kapcsolatban. Közben azért, ha belegondolunk, különböző technikákkal és megközelítésekkel ugyan, de az alapkonceptiót tekintve változatlanul készíti figuráit immár jó 15 éve.

Nehéz erre válaszolni. Említettem már, hogy ösztönösen dolgozom. Van, hogy egy festő egy galériával kötött szerződés miatt tart ki egy dolog mellett, de van, hogy nem tud szabadulni egy problémától, és annyira nem, hogy már ismétli önmagát. Sokszor én is ezen kapom magam, ilyenkor váltok: figuráról tájképre és fordítva.

Szóval nem azért vált, mert úgy érzi, hogy ez nem helyes, hogy helytelen.

Nem. Szeretem a bablevest, de ha egy évig azt eszem, megutálom. Meg felesleges. Tele van a raktáram, tele van a műtermem. Nem tudom a képeimet hová rakni. Akkor egy válogatást csinállok esetleg, de az is nehéz, mert változhat a véleményem később. És az időbeli távolság se segít mindig. Egy bizonyos színvonal felett, már komolyabb alkotásokat szemlélve, sokszor hosszú évek múltán se lehet megmondani, legalább is nagyon problematikus, hogy mi különösen jó.

És mit gondol a grafikáiról, a szerigráfiáiról, amiket már elég régóta nem készít? Ismerek olyat, aki szerint nem hasonlíthatók a festményeihez.

Nem tudok egyetérteni vele. Mikor végeztem az akadémián, ahol Karanović-nál grafikát is tanultam, jó ideig csak festettem. Aztán újra elővettem ezt a dolgot és elkezdtem grafikákat csinálni, és sikerem is volt vele. Beindult, és újra megszerettem. Mikor úgy érzem, ismétlem magam a festészetben, visszatérek ehhez. Ez egy más technológia, más eszközökkel, másképp kell gondolkodni. Rákényszerít. Egyszerűbbnek is kell lenni, de nem lehet a színeket csak úgy egymás mellé tenni. Sorban kell és fejben kell tartani a rendjüket. Most a színes grafikákról

beszélünk, persze a fekete-fehéret is szeretem. A grafika, sajnos, nem kapta meg az őt megillető helyet, pedig nem értéktelenebb, mint az olajfestmény meg a hagyományos eljárással készült alkotások. Csak az emberek fejében az él, hogy a vásznon az olajfesték nemesebb anyag. A másik meg az, hogy a nyomatokból több van. Itt is dívik az, hogy mindenki ragaszkodik az egyedi értéktárgyhoz, csodálja. A grafika a legdemokratikusabb képzőművészeti eljárás. Egy csodás alkotásból több embernek is lehet. A grafikánál nem a minőséggel van baj, hanem a szemlélettel körülötte.

Általában a festményeivel kapcsolatban is előkerülnek ezek a dolgok. Beszéltünk már arról, hogy gyakran használ az alkotáshoz lakberendezési, barkácsáruházban vásárolt festékeket, kátrányt és más, „nemtelen” anyagokat. Az irányzatokhoz való hozzáállását ismerve gondolom, nem az arte povera programja jegyében.

Ahogy azért sem, hogy gazdagok a hálósobájukat díszítsék vele. Ők igényesek, nem vennék meg az én bitumenes képemet, mert azt mondanák, hogy „fú, ennek szaga is van”.

Nem vennék meg?

Nem. De persze van is benne valami, mert az olaj azért nagyon időtálló. Régóta használják. Bár az sem tökéletes. Megváltozik, elsötétedik. Munkácsy bitument kevert a festékeihez, és sok képe mára elsötétedett. De ez engem nem zavar. Nem érdekel, hogy kétszáz év múlva mi lesz az én képeimmel.

Na jó, de azért húsz évet bírnak?

Negyvenet, ötvenet is. A Zentai csatát mikor festettük Ács Jóskával, akkoriban álltak elő a szlovének egy új festékkal és azon gondolkodtunk, meg merjük-e csinálni, nem fog-e elszíneződni 10 év múlva. Van is itt róla egy fotó. Na, ez meg itt a zgrafito *Tiszavirág* mellette. Margit mondja nekem múltkor: „Te, ez a te figuráidnak az alapja”. És tényleg. Amúgy én az ilyeneket nem veszem észre. De hát nagyon nehéz is mindig újat. Nem lehet. Nincs az a zseni, aki hetente új technikával, koncepcióval tud előállni. Weöres Sándor írta a verseit, hihetetlenek, de mindegyiknek van valami köze a másikhoz. Itt vannak a zentai Tisza-képek, de ez már nem ugyanaz, akárki akármit mondjon.

De ez 50 év.

Hát igen. De ha 50 év alatt összefestek 5 jó képet, ha annyit ki lehet választani ebből a sokból, akkor azt mondom, oké. Most maradjon 500? Minek? A festést élvezem. Ehhez tartozik, mikor egy kiállításon odajön mellém valaki, és megkérdezi: „Mennyi ideig festette ezt a képet?”. Most mit lehet erre mondani?

Értem én, de ezek a kérdések is hozhatnak olyan felismeréseket, amilyennel a felesége szolgált, vagy amilyeneket az időbeli távolságtól remél.

Még mindig az van a köztudatban, hogy Leonardo a Mona Lisát négy évig festette.

Ez nyilván nem csak a festés időtartama miatt lehet érdekes, hanem azért a sok mindenért, ami a négy év alatt történt.

Hát, igen. Mikor megkérdezték, azt válaszoltam: 50 év. Mert hát ötven év van benne. Sok minden kellett ahhoz, hogy ma azt csináljam, amit. Beszélhetünk itt az anyaghasználattal kapcsolatos kísérletezgetésről meg sok mindenről. Vagy ahogy ezzel a kottafestő, ótágú tol-

lammal, a párhuzamos vonalaival próbálgattam a különféle mintázatokat meg elnyújtani az alakot. De most fontos az, hogy arányaiban ez egy emberi alak?

Jó, lehet, hogy nem fontos, de egy idő után már a sok ismétlés miatt nem érezzük a szükségét a hasonlítgatásnak. Viszont azért nem tagadhatjuk, hogy – és épp ennek köszönhető a szűnni nem akaró érdeklődésünk a képek iránt: valahogy mégis felidéződnek az emberrel kapcsolatos emlékeink, ismereteink.

Az ember nemcsak abból áll, amit látunk. Ami a bőre alatt van, vagy ha az egyes dolgait mikroszkóppal nézzük, már egész más. Vagy ha már meghalt, pár hónap múlva, mondjuk. Hogy akkor mi lesz. Szíriában láttuk a gyerekeket, akik mérgezgáz-támadásban meghaltak, és levidézták őket. Ezt a sok mindent kell átkölni, átérezni, hogy érezzem a gyomrát, a szívét, a tüdejét – a lelkét, ami a legnehezebb. Hogy miért öl meg az az amerikai hirtelen 28 embert egy iskolában, mi a frász történt vele? Művésztagos emberek Boszniában, a taposóaknak áldozatai. Aztán ott van az a dél-afrikai paralimpikon, az meg megölte a barátnőjét. Mikor Olaszországban voltam 2003-ban – biztos volt már akkor is, csak nem figyeltem még fel rá –, akkor jöttem rá, hogy van az, mikor a mobiltelefonon egy fülhallgatóval beszél az ember. Egy fiatal srácot láttam reggel kilenckor, amikor még senki sincs az utcán. Hevesen gesztikulálva magyarázott. Nem értettem, mi ez az egész. Na, mondom, már reggel tébolyulttal találkozom. Ez is mind-mind az ember. Megfesthetném Mona Lisát, de nem megy. Vagy, visszatérve a kísérletezgetésre: vannak érdekes, jó technikák. Egyik-másik adhat egy jó ötletet. Itt van, nézd, ez a tájképem, olajjal nem tudtam volna megcsinálni. A fene gondolta volna, hogy az ezüstöt a kátrányos fekete festék, mikor még nedvesen ráteszem, aranyszínűvé teszi. Ez az egész ezüstből meg bitumenből van megfestve, két színből.

Nem értem. Ezek az aranypöttyök, itt? Az nem lehet. Amikor korábban erről beszéltünk, nem értettem. Hihetetlen. De ez nem rendes művészi festék, gondolom.

Kályhafesték.

Mi más.

De maradandó. Azt írja, hóálló.

*

A begépet hanganyagot hónapokkal később juttattam el Beneshez. Jelezte, hogy maradt némi hiányérzete. Röviden: mintha nem domborodnának ki kellőképp az (implicit? előzetesen meglévő? utólag relevánssá váló?) filozófiai tartalmak. Először az volt a terv, hogy a kiegészítéseket a tematikailag nekik megfelelő helyeken pótolom. Végül azonban – igyekeztél elkerülni a beszélgetéseinkre legkevésbé sem jellemző átgondolt, architektúra-szerű szerkesztettséget, valamint az első, illetve második alkalommal létrejött, megvalósulásukban is sokat mondó asszociációs szakaszok megbontását – e szerves-összinté toldás mellett döntöttem. – B. G.

Szóval ahhoz a részhez, ahol a tájkép meg a figura közti váltásokról beszéltünk, arról, hogy a ráúnás miatt kerül sor rájuk, na, oda azt írtam fel, hogy azért a mondanivaló is fontos. Nem l'art pour l'art-t akarok csinálni. De persze ne is legyen szájbarágós vagy illusztratív. Például a levegőszennyeződésre utaló dolgok, figurák, maszkokban arra utalnak, hogy mennyire nem vigyázunk a levegő tisztaságára, tönkreteszünk mindent, és ebből aztán betegségek is származnak.

Én azért szoktam nehezen érteni, mikor erről beszél, mert amikor az alkotásról, a technikákról, különféle eljárásokról beszélünk, úgy találom, hogy már az számtalan megfontolásra ad alkalmat, sőt, számomra a tanulságok nagy része ezekhez a vonatkozásokhoz kötődik. Illetve: miért pont erre a megfogalmazásra figyeljek a probléma számtalan más műfajú tárgyalása mellett/helyett?

Hát, igen, persze, de azért nem ártana... Na, ezen majd vitatkozhatunk. A másik, amit feljegyeztem az a tükrös ellenőrzésnél volt, aminek az a célja, hogy időt nyerjek. Ezt írtam: „Mindig is érdekelt az idő múlása, az idő relativitása. Munkásságom alap gondolata az, hogy ha megszületünk, meg is kell halnunk. Ez a tény elég ahhoz, hogy ne legyünk teljesen boldogok és optimisták. De a relativitás már diákkoromban foglalkoztatott. Ugyanaz a nap egyszerre tűnhet hosszúnak, majd másik alkalommal rövidnek.”

Nem értem, hogy kapcsolódik a relativitás a múlandóság felett érzett szomorúsághoz.

Hát, csak annyiban, hogy az idő múlása halálban végződik. Sokszor átfut az agyamon – ezt most zárójelben mondom –, hogy jobb lenne, ha nem tartanánk számon az idő múlását. A zsidó naptár szerint x év van, a keresztény naptár szerint y évben tartunk, és így tovább. Tudom, hogy szükséges, mert óra, naptár nélkül talán nem is lehetne élni – a mai világban. Régen, több ezer évvel ezelőtt, hadd ne mondjam, hogy a barlanglakók idejében, enélkül is boldogultak az emberek, és sokszor úgy érzem, hogy talán az volt a szerencsésebb. Ha nem lennének a hétköznapi időkkel kapcsolatos kötöttségei vagy az, hogy számon tartjuk az életkorokat, akkor akár végtelennek is tűnhetne az egész.

Hát, más értelmezését adná a világnak, az biztos. Viszont sokaknak, akár egyéni szinten, akár nagyobb távlatokban, például a művelődéstörténet szempontjai felől nézve, épp az időhöz kapcsolható az egyik legfontosabb kérdéskör, a haladás, hanyatlás, illetve a ciklikusság, visszatérés gondolata. Olvasok vagy írok valamit valamiről kamaszkoromban, majd eltávolodom tőle, irrelevantná válik, aztán az élet úgy hozza, hogy, mondjuk, harminc évesen, újra érintettjévé válok az ügynek, csak épp máshogy, más hangsúlyokkal, más problémamegoldó arzenállal.

Igen, értem, amit mondasz, de ez érvényes akkor is, ha nem tudom, hogy hány éves vagyok.

Értem, szóval számszerűsíteni nem kell.

Nem kell.

Érdekes. Van egy óra, fiatal norvég designerek találták ki. Nincs rajta mutató, nem mutatja az időt, csak 5 percenként rezeg. Vagyis egyfelől tudatosítja az idő múlását, másfelől azért úgy, hogy leválasztja a szokványos mértékről, léptékről. De igazából tényleg csak azt tudjuk, hogy valamennyi idő eltelt.

Így van. Hát, már a születésünk idejét se tudjuk. A szüleink állítják csak, mikor volt. Persze, bejegyzik hivatalosan, de régen például ha egy fiúgyermek a naptári év végén született, akkor ha a szülők rögtön bejelentik, az anyakönyv szerint két hét múlva már egy évesnek számított volna. Úgyhogy csak újévben jelentették az anyakönyvi hivatalban. Azért, mondjuk, hogy ne vigyék idő előtt katonának.

Hogy erősebben, rátermettebben vonuljon már be, több eséllyel az életben maradásra.

Igen.

Szóval nem idegen az embertől, hogy játsszon az idővel.

Valami ilyesmi. Viszont Párizsban megismerkedtem egy clochard-ral, hajléktalan, ugye, aki azelőtt egyetemi tanár volt. Azt mondta, elege lett abból, hogy a munkája miatt be volt táblázva az ideje – órára menni, előadást tartani, konzultálni, erre készülni, arra készülni, figyelni a napot, órát –, úgyhogy kiment a Szajna-partra, inkább clochard lett, mint hogy az idővel törődjön. Így aztán nem kellett ilyesmivel foglalkozni. Inkább azt számolgatta, mennyit, hány eurót kell kéregetnie még az üveg borhoz.

Múltkor a beszélgetés végén a kályhafesték kapcsán elviccelődtünk az időtállósággal, a múlandósággal, hogy voltaképp másodlagos a képek maradandósága. Úgy értem, hogy amiről most beszélgetünk, az idő relativitása: ebben gyökerezik ez a hozzáállás a művek utóéletéhez. Azért, ha jobban belegondolunk, már a régi órás képe, amiről gyakran esik szó, azon kevés momentumok egyike, melyek „explicite” az időre irányítják a figyelmet.

Na, jó, de az a kép nem az időről, nem az idő múlásáról szól. Az apámtól kaptam azt a vekkerórát, és a kollégiumban használtam, mikor elromlott, szétszedtem. Egy képzőművész szemével bámultam azt a szerkezetet, az órának a belét.

A formákat, sokféleségüket, viszonyaikat.

Igen, de a képen már ez a kerek óra négyszögletes lett, és ki lettek emelve bizonyos dolgok. A szerkentyű végül már csak arra lett jó, hogy engem inspiráljon. Ez a kép bent volt Belgrádban a Képzőművészeti Akadémián. Bevittem a tanáromnak megmutatni, és oda volt támasztva a falhoz. Henry Moore-nak akkoriban volt kiállítása Belgrádban. Eljött a feleségével, ellátogatott, amolyan protokoll-látogatás volt ez, szóval csak úgy átfutott a műtermen. De aztán egyszer csak megállt a képem előtt és kérdezte a tanárt, ki csinálta ezt. Rám mutattak, és akkor annyit mondott oda nekem: „Very good”. És ment tovább, de én híztam két kilót legalább. Mert Henry Moore-t mind a mai napig jelentősnek tartom.

Jó, hogy beszélünk az időről. Én csak azért nem tértem ki rá külön, mert a relativitást, a viszonylagosságot alapértelmezettnek vettem a művészetbe, a modern művészet és általában a művészet kapcsán. Furcsa ez: ha beszélünk róla, bagatellizálódhat a művészen kibontott, komplex szemlélet, ha meg nem, talán soha nem kerülne fel a felszínre ilyen összefüggések. A rúttság-szépség-otthonosság a másik ilyen ellentmondásos viszony a művei kapcsán.

Egy elhízott, elcsúfult öregasszony is lehet szép a képzőművészet szempontjából. És itt is megvan az idő szerepe: elmúlás, elhízás – ezeket mind érinti. A Mona Lisát, vagy Ingres képeit, aktokat például szeretik sokat nézegetni, fiatalok is, gyakran szexuális szempontból is élvezik. De én úgy találom, hogy egy kövér vagy öreg nőről készült kép is lehet szép és jó.

Megvan ez fordítva is: Pauer Gyula a szépségkirálynőről mintázott szobrain a repedésekkel a szépségben hozta felszínre a hibát, rosszat, tragikumot.

Igen, úgy is lehet. Az én álnatómiai képeim is azzal foglalkoznak, hogy milyenek leszünk, ha meghalunk. De nemcsak a külsőség a fontos. Visszatérve a rútságra: nem tetszetősek a képeim, nem valók szoba díszének, főleg nem hálószobába. Torz, helyenként felkavaró dolgok ezek.

Inkább nappaliban lenne jó, hogy élénkítse, éberré tegye az embert a hétköznapjaiban?

Hát, talán. De itt érdemes lenne a muráliáról is beszélni. Egyre inkább azt hiszem, hogy akkor érezném magam elégedettebbnek, még szerencsésebbnek, ha több ilyet csinálhatnék. Fal-

festmények, mozaikok, freskók, zgrafito. Mindegyikből készítettem már valamennyit, van belőlük itt-ott. A *Zentai csata*, a *Tiszavirág* a zentai Royal-szállóban, van egy szabadtéri munkám Tornyoson, most láttam 25 év után újra...

A Bakteriofág az egykori szegedi KÖJÁL-központban.

Igen, a tűzzománc. Aztán Becsén, a helyi általános iskolában lett egy plexiglass-munkám is. De azért ez így se túl sok, és ezt sajnálom. Sokkal hatásosabb ez a műfaj, mint az, amikor valaki megvesz egy képet, és eldugja a lakásában. Egy gyerek képi nevelődésére, fejlődésére egy iskolában felállított mű akarva-akaratlan is kiható. De él ez az igény másban is. Ott van a graffiti, amit a fiatalok csinálnak. Az igazi persze az lenne, ha pályáztatott, komoly munkák kerülnének középületek, ha lehet, külső falára, és úgy hathatnának. De ehhez sok pénz kell. Persze amikor az egyéb dolgaimat csinálom, mondjuk itt kint a lebetonozott autóbejárón, ezeket is nagy élvezettel csinálom. És megint bejön az idő: nem érzem az időt, mikor dolgozom, nem tudom, mennyi ideig készült valami. Olyan is van, hogy nincs kedvem dolgozni, nyilván. Amit beszélünk, hogy Thomas Mann vagy Nádas Péter úgy ír, írt, hogy reggel 7-kor ott ül az íróasztal előtt: az is egy módszer, rászoktatták magukat erre a rendszerességre, de ez nem a minőség kérdése. Bár nem teljesen érdektelen szempont. Tegnap egész nap éreztem, hogy kellene valamit csinálni, de nem tudtam rávenni magam, nem tudom, miért. Aztán 8-kor valahogy csak odajutottam. Kezdett sötétedni, és felkapcsoltam a lámpát a műhely külső falán. Halogén lámpa, még az autószerelő rakta fel, akitől vettük a házat 25 éve. Azóta nem cseréltem benne égőt, azt se tudom, milyen kéne bele. És most azon töpregek, hogy ezért lett tán olyan nyers ez a zöld.

Bacsa Gábor